

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi Ermənistanın vətəndaş cəmiyyəti kontekstində

2016-cı ilin aprel hadisələrindən sonra Ermənistan-Azərbaycan qarşılıqlı rəhbərlikdə partlayış təhlükəli gərgin vəziyyətdə ciddi dəyişiklik olmayıb. İstər iki ölkənin prezidentlərinin görüşləri, istərsə də ATƏT-in Minsk qrupunun vasitəçilik fəaliyyəti lazımı nəticələr verməyib. Qarabağ probleminin həllində, danışıqların bərpa olunmasında ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar və ayrı-ayrı siyasi xadimlər iştirak edir. Lakin hələlik heç kəs təminat verə bilməz ki, Dağlıq Qarabağda atəşkəs rejimi yaxın gələcəkdə ədalətli sülhə başa çatacaq. Ona görə ki, əslində, müharibə nə cəbhədə dayandırılıb (işğal edilmiş ərazilər indiyə qədər işğaldan azad olunmayıb), nə diplomatik, nə də media məkanında başa çatıb. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi həm biznes sahəsi, həm də siyasət - çirkli biznes və məkrli siyasət qurmaq imkanı kimi kimlər üçünsə sərfəlidir.

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi erməni və Azərbaycan xalqlarının qarşılıqlı münasibətlərində qanlı yarıdır - artıq neçə ildir ki, bu məsələ kəskin və həyəcan doğurucu vəziyyətdə qalır. Ermənistanın və Dağlıq Qarabağ separatçılarının təqsiri üzündən Dağlıq Qarabağda müharibə hədsiz baha başa gəlib və bu məsələni unutmaq olmaz. Bəlkə Ermənistan prezidenti Serj Sarkisyan üçün həmvətənlərinin fikrinə qulaq asıb Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərinin azad edilməsinə dair konkret tədbirlərə keçməyin vaxtıdır?

Taleyin qismətindən ərizicə bizə qonşu olanlar beynəlxalq birliyin və bu dünyanın güclülərinin "kəməy-nə" ümid bəsləyərək özlərinin sülh-yaratma potensialını, müasir siyasi texnologiyaların istifadə edilmiş imkanlarını və iki ölkənin xalqları arasında çoxsəhifəli münasibətlərini unutmamalıdırlar. Bundan real ideya və regionda sülhə nail olmağın daha sadə yolu yoxdur. Lakin əgər Ermənistan rəhbərliyi münaqişənin ən ağırlı aspektləri barədə tərəflərin mövqelərini yaxınlaşdırmaq yolları axtarmasa, ümdə suallara cavab verməyə çalışmasa, o zaman problemin həllinin ləngidilməsinin nəticələri çox acınacaqlı olacaq.

Aydındır ki, hər hansı başqa münaqişə kimi, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin də nizamlanmasının determinantı xalqdr - siyasi xadimlərlə yanaşı, ictimaiyyətin nümayəndələri, ziyalılar, KİV əməkdaşları, QHT-lər, diaspor təşkilatlarının üzvləridir. İki dövlətin xalqlarının nümayəndələri münaqişənin real mənbələrini açıq şəkildə və "yerlərdə" müzakirə edərək ümumi məxrəcə gələ, birgə nəticələrə nail ola bilərlər.

Münaqişənin həllinin ləngidilməsi şəraitində vəziyyətin hər hansı şəkildə kəskinləşməsi, qüvvələr balansının pozulması qabaqcadan söylənilməsi mümkün olmayan ən faciəli nəticələrə gətirib çıxara bilər. Buna görə də Azərbaycan və Ermənistan nümayəndələri arasında ən müxtəlif səviyyələrdə, o cümlədən sülhün bərqərar olması üçün mühüm hüquqi məkan olan xalq diplomatiyası formatında əlaqələrin intensivləşdirilməsi xüsusilə dəyərlidir.

Ənənəyə görə xalq diplomatiyasının uğurları, vəziyyətin "əlliklə" tənzimlənməsi həm dövlətdaxili, həm də dövlətlərarası məsələlərin həllinə kömək edir. Axı, sivilizasiyanın inkişafının əsas göstəricisi, tərəqqinin hərəkətverici qüvvəsi adi insanlardır, vəzifə səlahiyyətləri, protokol baryerləri və peşə şərəfləri ilə məhdudlaşmayan, yalnız öz vətəndaşlıq borcunu yerinə yetir-

mək, yaranmış çətinlikləri aradan qaldırmaqda vətəne kömək etmək istəyi ilə hərəkət edən vətənpərvərlər ilk baxışda aradan qaldırılmalı deyil, həlli üzərində peşəkar siyasətçilərin illər, onilliklər boyu baş sındırıcıları problemlərin həllinin əzəli və bəzən həlledici tərkib hissəsidir.

Humanizm və çoxmillətli birlik dövrümüzün əsl tələbləridir. Bu, onunla şərtlənir ki, tərəqqi yalnız sivilizasiya ənənələrinin təbii davamı olduqda mümkündür. Aydındır ki, informasiya inqilabı və qloballaşma sayəsində vahid meqaməkanə çevrilmiş müasir dünyada baş verən hadisələr, ilk növbədə bəşəriyyətin və insanlığın qorunub saxlanması, inkişafı problemləri olaraq hərbi toqquşmalar hüddündən kənara qalmalıdır. Etik və dini mənsubiyyətə əsaslanan güc siyasəti isə bəşər tarixinin müasir inkişafında tənəzzül rolunu oynayır, bir növ, qlobal gərginlik oxuna çevrilərək təcavüz, qorxu, müharibələr və münaqişələr doğurur. Bu fonda sülh və əməkdaşlıq şəraitində yaşamaq məharəti dövlətlərin və xalqların özlərini qoruyub saxlamaq və qarşılıqlı fəaliyyət istəyi paradigmasına əsaslanan baxışları nəzərdə tutur. Bu məqsədə uğurlu nail olmaq yəni şəkildə göstərir ki, qarşılıqlı prinsiplərdən, qarşılıqlı fəaliyyət prinsipləri daha səmərəlidir.

Suveren Azərbaycan dövlətinin ərazisində ənənəvi olaraq çoxsaylı xalqlar və milli azlıqlar (o cümlədən ermənilər), habelə müxtəlif konfessiyaların nümayəndələri yaşayır. Xalqımız ta qədimdən genişürəkli və humanist olması ilə səciyyələnir. Multikulturalizm müasir Azərbaycan dövlət siyasətidir.

Eyni zamanda, bu, xalqımızın əsas fərqləndirici cəhətlərindən biridir. Bunun sayəsində azərbaycanlılar öz mentalitetinə, öz mənəviyyətinə görə həmişə sülhsevərliyi ilə fərqlənən xalqlarla sülh və dostluq şəraitində yaşayıblar. 1918-ci ilin may ayında Azərbaycan məhz ermənilərdən səmimiyyətinə, qədirbilən olacaqlarına ümid edərək İrəvan şəhərini onlar üçün yaradılan dövlətin paytaxtı (siyasi mərkəzi) kimi güzəşt etmişdir.

Bizim fırvanlılığımız həmişə irili-xırdalı dövlət işlərində və məişətdə mədəniyyətimizdən və mentalitətimizdən asılı olub. Buna görə də Azərbaycan həmişə Ermənistan da daxil olmaqla hamı ilə sülhün və bərabərliyin tərəfdarı olub. Dünya dini liderlərinin Bakı sammitinin açılışında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, "Biz elə etməliyik ki, bütün münaqişələr tezliklə öz həllini tapsın. Elə etməliyik ki, insanlar bir-biri ilə xoş, mehriban ünsiyyətdə olsunlar. Bu işdə təkəb və siyasətçilərin fəaliyyəti kifayət ola bilməz"¹.

Ramiz MEHDİYEV,
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Administrasiyasının rəhbəri,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü

Tarix öyrədir ki, mövcud problemləri birlikdə həll etmək lazımdır. Dövlətin fəaliyyətinin sərhədlərinin dürüst müəyyən edildiyi yerdə xalq şəxsi ünsiyyət, ümumi hədəflərin, dəyərlərin, ümid və həyəcanların ifadə edilməsi üçün hökmən təmas nöqtələri tapılır. Bu baxımdan müharibə əleyhinə, sülh danışıqları lehinə mövqə bütün dövrlərdə ən konstruktiv və səmərəli mövqə hesab edilmişdir. Mirzə Şəfi Vəzih yazırdı: "Nifrət həmişə günah, sevgi həmişə savabdır".

2016-cı il noyabrın 8-də Azərbaycanın Milli Qeyri-Hökumət Təşkilatları Forumunun təşəbbüsü ilə təşkil edilmiş "Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi: əsas məsələlər və nizamlanma perspektivləri. Ermənistan və Azərbaycandan baxış" adlı konfrans iki xalq arasında əlaqə yaradılmasında, Dağlıq Qarabağ məsələsində mövqelərin yaxınlaşdırılmasında, tərəflərin təmas xətində yeni qarşılıqlı qıvcıqlarının qarşısının alınmasında, mövcud təhdidlərin aradan qaldırılmasında növbəti mərhələ olub, ən geniş səviyyədə qarşılıqlı münasibətlərin gələcək inkişafı üçün müəyyən zəmin yaradıb, öz xalqlarının taleyinə biganə olmayan, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin realılıqlarını anlayan və deməli, qarşı tərəfi də dinləməyə, onu başa düşməyə, onunla ünsiyyət saxlamağa hazır olan hər kəsi bu işdə iştiraka cəlb etməlidir.

Görüşün leytmotivi belə bir tezis idi ki, iki qonşu dövlətin əsas probleminin həlli ilə təkəb hökumətlər deyil, xalqlar özləri də məşğul olmalıdır. Konfransın iştirakçısı Vahe Avetyan yoxsulluq şəraitində yaşayan ermənilərin əhvali-ruhiyyəsini ifadə edərək deyib: "İlahi, əgər sən varsansa, uşaqlarımızın başına gətirdiklərimizə görə bizləri, yaşlıları bağışla. Əgər biz yaşlı nəsilərlə ölüb gedənə qədər öz səhvlərimizi düzəltməsək, uşaqlarımızı fəlakətdə qoyub gedəcəyik... Ayılın, fikirləşin, ey yaşlılar! İnformasiya və internet əs-

rində bizdən sonrakı nəslin həyatını yüngülləşdirmək üçün hər cür imkan var. Əssəlamualeykum!"².

Konfransın işində Ermənistan vətəndaş cəmiyyətinin fəalları - jurnalist, "Meridian" qeyri-hökumət hüquq-müdafiə təşkilatının sədr müavini Suzanna Caqinyan, Ermənistan "Milli azadlıq hərəkatı" təşkilatının rəhbəri Vaan Martirosyan, hüquq müdafiəçisi, siyasi mühacir Vahe Avetyan, Azərbaycan nümayəndələri - Milli Məclisin deputatları, QHT rəhbərləri, ölkəmizdə akkreditə edilmiş beynəlxalq təşkilatların və diplomatik korpusun üzvləri iştirak edirdilər.

Ermənistan vətəndaş cəmiyyətinin bir neçə fəal üzvünün eyni vaxtda Bakıya gəlməsi qeyri-adi hadisədir. Demək olar, ilk dəfə idi ki, Ermənistanın qeyri-hökumət sektorunun Ermənistanın hakim rejimindən əsla asılı olmayan nümayəndələri Azərbaycanla gəlmişdilər. Onların öz bəyənətlərindən belə məlum olur ki, bu şəxslərin Bakıya gəlmək barədə qərarları müstəqil şəkildə qəbul edilmiş, hakimiyyət orqanları ilə hər hansı məşəhətləşmələr isə artıq bu səbəbdən mümkün deyildi ki, hakimiyyət həmin hüquq müdafiəçilərinin tənqidi baxışlarını qəbul etmir. V.Avetyan deyib: "Bizim bu konfransda iştirakımız xalq diplomatiyasının tərəfdarı olduğumuzu göstərir. Ermənistanda hakimiyyətə eyni mövqedən çıxış edən ictimai hərəkatın bütün fəaliyyəti bizim azərbaycanlı həmkarlarla yaratmağa çalışdığımız prosesi dağtmağa yönəlib"³.

Bakıya gələn Ermənistan nümayəndələrinin etirafına görə, bu insanlar daim Ermənistanın hakim dairələrinin təzyiqlə altındadırlar. Erməni hüquq müdafiəçilərinin bu dərəcədə xoşagəlməz vəziyyəti onunla izah edilir ki, Sarkisyan rejimi onun siyasətini tənqid edənlərə qarşı son dərəcə dözümsüzdür. Bu vəziyyət Ermənistanla çox baha başa gəlir və ən yaxın gələcəkdə ölkədə siyasi turbulentiyyətin daha da artması və iqtisadi sarsıntılar gözlənilir.

Lakin mətbuat konfransında Suzanna Caqinyanın qeyd etdiyi kimi, "Artıq Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsinin vaxtı çatıb. Bu münaqişə Ermənistan hökuməti tərəfindən hazırda tətbiq edilən metodlarla deyil, sülh yolu ilə həll edilməlidir. Bu münaqişə nəticəsində insanların həlak olması çox pisdir. Bu, dəhşətdir"⁴.

Bu fonda Ermənistan vətəndaş cəmiyyətinin fəalları Bakıda səsləndirdikləri bəyənətlər xüsusi mənə kəsb edir. Bu bəyənətlər bir tərəfdən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsinə Azərbaycanın konstruktiv yanaşmasını əyani nümayiş etdirirsə, digər tərəfdən rəsmi Yerevanın həm rəsmi diplomatiya səviyyəsində, həm də ekspertlərin və qeyri-hökumət sektoru nümayəndələrinin əlaqələrinə əhatə edən ikinci səviyyəli diplomatiya formatında danışıqlar prosesini sabotaj etmək istəyini göstərir.

Bu halda qeyd etmək lazımdır ki, Ermənistan diplomatların söyləmələri mütəmadi "atəşə tutur", həm də bu ölkənin hakimiyyət orqanları ikinci səviyyəli diplomatiya deyilən formatda vətəndaş və ekspert cəmiyyətlərinin nümayəndələri arasında əlaqələrin tənzimlənməsinə mane olmağa çalışır. Məsələn, bir neçə il bundan əvvəl, Minsk qrupunun həmsədrlərinin vasitəçiliyi ilə ekspert birliyinin nümayəndələri səviyyəsində təmasların intensivləşdiyi vaxt Ermənistanın hakimiyyət orqanları bu cür təmasların inkişafına yol verməmək üçün əllərindən gələni edirdilər.

Bes bu dəfə Ermənistanı qorxudan nə olub?

Əslində, yuxarıda adları çəkilən hüquq müdafiəçiləri özlərinin bütün peşəkar fəaliyyəti ərzində bildirdilər ki, təcavüzkar xarici siyasət erməni xalqına çox baha başa gəlir. Onlar həmçinin qeyd edirlər ki, qonşulara ərazi iddiaları (ilk növbədə Azərbaycan ərazilərinin işğal edilməsi) son nəticədə Ermənistanın təcrid olunmasına gətirib çıxarır, beynəlxalq iqtisadi əlaqələr potensialı əhəmiyyətli dərəcədə azalıb, bunlar dünya okeanına çıxışı olmayan bu ölkənin iqtisadiyyatı üçün ağır bir yükə çevrilir.

Azərbaycan ilə daimi və açıq-aşkar udulmuş, hədsiz çox resurs bəhəsinə başa gələn silahlanma yarışının nəticə etibarilə Ermənistan iqtisadiyyatının inkişafını ləngidir, əhalinin həyat səviyyəsinə zərbə vurur. Serj Sarkisyan hesab edir ki, bu vəziyyətdə hakimiyyəti əldə saxlamaq vəziyyətdə təsirli vasitə onun yarıfaşist ideologiyasında xarici qıvcıqlandırıcıya çevrilmiş Azərbaycana münasibətdə ictimai gərginlik dərəcəsini daim artırmaqdır. Konfrans iştirakçıları da bunu təsdiq etdilər. V.Martirosyan dedi: "Ermənistan hökuməti militarist, şovinist, faşist siyasəti yürüdü. Ermənistanın xüsusi xidmət orqanları hələ sovet dövründə ASALA kimi terror təşkilatları yara-

dıblar. Bu təşkilatlar ermənilərin şüuruna müsəlmanlara, xüsusən azərbaycanlılara, türklərə nifrət hissi aşılayırdı"⁵.

Məsələnin bu cür qoyuluşu ilə razılaşmayan, Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tezliklə həll edilməsinin və qonşular arasında körpü yaradılmasının təzyiqləri olan hər bir insan dərhal qeyri-vətənpərvər, erməni xalqının düşməni elan edilir və hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən ciddi təzyiqlə üzləşir. Bu orqanların məqsədi hakimiyyətin dirijorluq etdiyi vahid xordan kənara çıxan səsləri susdurmaqdır. Beləliklə, sülhyaratma xarakterli vətəndaş təşəbbüslərinin praktiki olaraq hamısının qarşısı alınır, Dağlıq Qarabağ prosesində Sarkisyanın inhisarı yarıdır.

Ekspertlərdən və vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələrindən ibarət olan və bu gün Ermənistanın hakimiyyət orqanları tərəfindən sabotaj edilən ikinci səviyyəli diplomatiyanın isə layiq olduğu şansıdan məhrumdur. Diplomat Cozef Montvil "Freydə görə xarici siyasət" adlı məqaləsində yazır: "Birinci səviyyəli diplomatiyanı peşəkar diplomatik və nəzəriyyəçilərin köməyi ilə münaqişələri həll etmək cəhdləridir"⁶.

Montvilin fikrincə, rəsmi diplomatiya münaqişəli vəziyyətdə Ermənistanın tənzimlənməsi üçün heç də həmişə ən səmərəli üsul deyil. Uzun illər boyu təhlükəli status-kvonu qoruyub saxlamağa çalışıb və Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dinc yolla tənzimlənməsinə hər vasitə ilə əngəl törədən rəsmi Yerevanın xarici siyasətini görəndə Montvilin bu fikri ilə razılaşmaq çətindir. Lakin "ölkənin oyuncağı kimi mövcud olması, qondarma "soyqırım" sayəsində yaradılmış "incidilmiş millət" obrazı, seçmə millət və "Böyük Ararat" ideyasında təzahür edən ideoloji özünüaldatma, habelə "Daşnaksütyun" radikal siyasi postulatların ideoloji hegemonluğu və yalnız tarixi saxtakarlıqlara və "din kartı" ilə manipulyasiyalara əsaslanan xarici siyasət kimi "erməni amilləri" artıq əvvəlki dividendləri götürmür. Üstəlik, belə amillər bu ölkəyə münasibətdə beynəlxalq tənqid predmetinə çevrilir. Bu tendensiya yüksəlib xətt üzrə inkişaf edir"⁷.

Montvil qeyd edir ki, belə hallarda açıq, çox vaxt altruist və strateji baxımdan optimist olan ikinci səviyyəli diplomatiya qarşılıqlı vəziyyətdə olan tərəflərin insani imicinin bərpasına kömək edə bilər. Montvilin fikrincə, bu halda ikinci səviyyəli diplomatiya rəsmi danışıqları əvəz edə bilməz. Birinci səviyyəli diplomatiya bu və ya digər səbəblərə görə yerində saydığı halda, ikinci səviyyəli diplomatiya yalnız həllər axtarışında irəliləyişə şərait yaradır.

Ardı 4-5-ci səh.

1 http://azertag.az/xeber/BAKIDA_DUNYA_DINI_LIDERLERININ_SAMMITI_KECIRILIR_AZERBAIJAN_PREZIDENTI_ILHAM_OLIVYEV_SAMMITIN_ACILIS_MORASIMINDA_ISTIRAK_ETMISDIR-476311
2 <http://www.1news.az/politics/20161107011838624.html>
3 Газета "Бакинский рабочий", 11 ноября 2016 г.
4 Yene orada.
5 Yene orada.
6 Foreign Policy, Davidson & Montville, 1981.
7 Газета "Эхо", 1 ноября 2016 г.

